

קושית רבי זירא מתייחסת רק כלפי חיוב מיתה [וכן כתב הרי"ד לגרוס בגמרא: 'וכי יש לך עבודה שכשרה בלילה וזר חייב עליה מיתה'. ואף לפי גרסתנו מתפרשים הדברים כן, כפי שפירש רש"י (בסוף העמוד) על קושית רבי זירא דלהלן. וכ"כ בתורא"ש ועוד]. אבל הדין השני שצריך לפרקה ולסדרה כהן, נשאר קיים לפי האמת (כן פסק הרמב"ם ביאת מקדש ט, ט. וכהסבר הכסף-משנה. וכן כתב הריטב"א). ויש מי שפרש קושית רבי זירא גם לענין כשרות העבודה בדיעבד, שכיון שכשרה בלילה – כשרה אף בזר (לקוטי הלכות). ופרש כן רק ללשון ראשונה, אבל ב'איכא דאמרי' הקושיא היתה רק כלפי חיוב מיתה משום עבודה שאינה תמה כמו שכתב רש"י. אך כאמור מדברי הראשונים נראה שגם בלשון ראשונה לא הקשה רבי זירא אלא על חיוב מיתה).

'... והרי תרומת הדשן? – תחלת עבודה דיממא היא' – אבל סידור מערכה אינו נחשב כתחילת עבודת היום. ואף על פי שהוא נעשה לאחר תרומת הדשן [כמבואר בסדר תמיד, וכמו ששנינו 'מי שזכה בתרומת הדשן זכה בסידור המערכה'] – אעפ"כ נחשב כעבודת לילה כי בקדשים שייך הלילה ליום שלפניו להקטרת אמורים ופדרים של אתמול וצריך לסדר כמה פעמים את המערכה במשך הלילה, הלכך הסידור שייך ליום שעבר, אבל תרומת הדשן הריהי מכשרת את המערכה להקטרת היום כמו תרומה המכשרת את השירים, לכן היא נחשבת תחילת עבודת היום (תוס' הרא"ש ועוד).

א. יש לדקדק מלשון התוס' להלן (לג. ד"ה אביי מסדר מערכה) 'אמאי לא קא חשיב נמי תרומת הדשן דהויא נמי תחילת עבודה דיממא' – משמע שאף סידור מערכה כן הוא. וקשה מסוגיתנו. ויש לדחות שכונתם רק להוציא שאינה סוף עבודת היום.

ב. עוד בענין תרומת הדשן, אם היא תחילת עבודת היום או סוף עבודת הלילה, ע' בחדושי ר' אריה לייב מאלין (ח"ב יב) שפירש בדעת הרמב"ם שתלוי אם עשאה בלילה או ביום.

דף כח

'הכי קאמר יפייסו לה בפני עצמה – כדאמרינן'. לפי גרסתנו נראה לפרש 'כדאמרינן' – בראש הפרק, שלכך תקנו שהכהן שזכה בתרומת הדשן הוא יזכה בסידור מערכה ובשני גזירי עצים – כדי שיבואו לפייס על תרומת הדשן. מאותו הטעם לא תקנו לה פייס בפני עצמה (עפ"י רבנו חננאל; רש"ש). ומהרש"א הגיה: 'אלא כדאמרינן'. וזהו לפי פירוש התוס' שהגמרא עתה חוזרת בה מה'איכא דאמרי' ומסיקה כלשון ראשונה שזר שסידר שני גזירי עצים חייב הואיל ועבודת יום היא [ולא משום שהיא 'עבודה תמה']. ומעתה אין להקשות יפייסו לה בפני עצמה, כי קושיא זו אינה קיימת אלא ללשון אחרונה ששני גזירי עצים היא עבודה חשובה שאין אחריה עבודה לעולם, כי היא עבודה אחרונה של הלילה לפי לשון זו.

ויש נפקותא בדבר; לפי גרסתנו, וכן נראה בפשטות מפרש"י, יוצא למסקנא שסידור שני גזירי עצים כשר בלילה – ללשון אחרונה. וכן משמע שנקט רב אשי, הגם שדחו בגמרא את הוכחתו (וכן נקטו כהלכה פשוטה התוס' ישנים להלן לג. ד"ה מערכה. וע"ש בע"ב ד"ה בבקר. וי"ל). וכן נקט רבנו אליקים לעיל כו במשנה. וכן נקט המנחת-חינוך קלב, ד – עפ"י מסקנת סוגיתנו).

ואולם לפירוש התוס' שנדחו דברי ה'איכא דאמרי' הרי שלמסקנת הסוגיא סידור שני גזירין עבודת יום הוא.

א. פסק בלקוטי הלכות (עמ' 16) שמסתבר להחמיר כלשון ראשונה, שסידור שני גזירין – עבודת יום היא. וצ"ב שלא הזכיר שלפי התוס' כן הסיקו בגמרא במפורש.

ב. התוס' במנחות (צ. ד"ה תמיד) כתבו על פי הגמרא להלן לג. שסידור שני גזירין קדם לתרומת הדשן. ונראה פשוט שכונתם לדישון מזבח הפנימי כמפורש בדף לג, ולא לתרומת הדשן שבעצם כשרה בלילה לכולי עלמא.
ג. כתב הריטב"א, ללשון אחרונה שסידור שני גזירי עצים כשר בלילה היינו דוקא מחצות שהרי נאמר 'בבקר בבקר' – תן בוקר לבוקרו של לילה (כמו שאמרו לעיל כ: לענין תרומת הדשן).
וצריך עיון לפי זה מהו שאמרו להלן (לג:): 'בבקר בבקר' שנאמר בשני גזירי עצים אינו נצרך לגופו, והלא לימדנו הכתוב בזה שאינו כשר אלא מחצות. וצריך לומר שהסוגיא שם סוברת עבודת יום הוא, וכלשנא קמא. וכן נראה מדברי התוס' – ישנים שם.

פרק שלישי

'מתיא בן שמואל אומר: האיר פני כל המזרח עד שבחברון...' מתיא (או 'מתתיא') היה ממונה על הפייסות (שקלים ז:), וכיון שהיו מפייסים כשהאיר היום היה מתיא אומר 'האיר פני כל המזרח...'. – כדי להתחיל בפייס ובעבודות היום (רש"י ותוס' מנחות ק. ד"ה מתתיא).
ויש מפרשים עפ"י סגנון המשנה והברייתא [שלא אמרו 'מתיא בן שמואל היה אומר'] וספק הגמרא דלהלן, שדברי מתיא בן שמואל בתורת תנא נשנו כאן (ריטב"א; המפרש לתמיד ל. ועתו"י ותורא"ש ועוד).

אף על פי שבכל המצוות הנוהגות ביום גזרו חכמים שלא לעשותן לכתחילה קודם הנץ החמה, מפני הטועים – במצוה שנאמר בה 'בוקר' קבעו חכמים זמנה משהאיר המזרח מפני שהקדמתה מצוה. ועל כן התמיד נשחט משהאיר המזרח (עפ"י מלחמות ה' לרמב"ן ריש ברכות).

הארת המזרח, יש אומרים שהוא זמן מה אחר עלות השחר (ערש"י סוכה כט. ריש פסחים ומנחות סח. רש"י מגילה כ.). וי"א שהוא עמוד השחר שבכל מקום (עפ"י שנות אליהו ריש ברכות. וע' באה"ל נח, ד פט, א שהוכיח כן מדברי הרשב"א והביא כן מעוד פוסקים. וכתב שיש להחמיר בכל דבר שאינו כשר אלא ביום, שאם עשהו קודם הארת המזרח – לא יצא). והארת כל המזרח הוא זמן מאוחר יותר (ע' בפי"מ להרמב"ם ובהל' תמידין א, ב).
והתוס' להלן (לו:): כתבו שהתמיד נעשה בעמוד השחר, ומשמע מפשט דבריהם שהיה נעשה בפועל בשעה זו. ושמא עלות השחר לאו דוקא אלא קרוב לו, או שמא נקטו הלכה כת"ק וסברו שהארת המזרח היינו עמוד השחר.

(ע"ב) 'צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי'. אף על פי שיצחק תיקן תפילת המנחה (ברכות כז:): – אחר שתיקנה יצחק היה אומרה גם אברהם. או גם יש לומר: אברהם היה אומרה מתחילה שהרי קיים את כל התורה כולה כדלהלן, אלא שיצחק הוא זה שתיקנה לכלל אנשי ביתו ולדורות (עפ"י תוס' ישנים ותורא"ש וריטב"א כאן, תוס' וש"ד בברכות כו. וע"ע תורי"ד).

'אמר רב ספרא: צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי'. אמר רב יוסף אנון מאברהם ניקום וניגמר?!'.
ודאי רב ספרא בא להשמיענו שיתפלל האדם בעת ההיא, שאם לא כן מה בא להשמיענו במנהג האבות, מה שהיה היה (ריטב"א).

– יש מפרשים משום זריזות למצוה עושים אותה מיד בהגיע זמנה (ע' פני יהושע שבת ט ועוד). ויש מי שכתב לפרש שנכון לקיים המצוה מיד כשנראה שינוי סדר הזמנים, שהקב"ה משנה עתים – אז יש לשבח לפניו [כמבואר במדרש ויצא סח].

ובכך מתפרשים דברי הגמרא בסמוך 'דילמא כותלי דבית המקדש בשש ומחצה משחרי משום דלא מכווני טובא' – לכך באותו מקום זמן המצוה הוא בשש ומחצה, שרק אז ניכר שינוי הזמנים. ולפי זה משמע מכאן שמצוה להתפלל מנחה אחר חצות. ואכן כך היא שיטת הרא"ש והטור (רלג) וכן משמע מרש"י (בתענית כו:), אך הרמב"ם והשלחן-ערוך לא פסקו כן. וצ"ע (עפ"י שפת אמת). וכבר נחלקו הראשונים להלכה; יש אומרים שעדיף להתפלל קודם שקיעת החמה [אך לא סמוך ביותר, שמא יאחר זמנה. ע' ברכות כט] שאז הוא עת רצון [וגם באותה שעה ניכרת התחלפות הזמנים], ואף קרבן התמיד היה קרב בכל יום בתשע שעות ומחצה ועל כן זהו עיקר זמן תפילת המנחה [לפי סברא זו ראוי להודרו בהגיע זמן 'מנחה קטנה', אך לפי הסברא הקודמת עדיף להסמיכה יותר לשקיעת החמה], או אף לכתחילה רשאי להתפלל מיד בהגיע זמן המנחה (ע' בכל זה בהגהות מיימוניות תפלה ג, ד מרבנו חננאל; שו"ת הרדב"ז ח"ב תרעו; טשו"ע רלג, א ובהגר"א ומשנ"ב שם; פנ"י שבת ט. וע"ע במובא ביוסף דעת שבת קיה-ק"ט בסיכומים).

'אי נמי שאני אברהם דאיצטגנינות גדולה היתה בלבו. אי נמי משום דזקן ויושב בישיבה הוה'.
נראה שבא עתה לפרש באופן אחר קושית רב יוסף, שלכך אין לנו ללמוד מאברהם להתפלל מכי משחרי כותלי [והרש"ש צדד להגיה 'אלא שאני אברהם...'].

'אמר רב: קיים אברהם אבינו כל התורה כולה...' פירשו בספרים (עפ"י האריז"ל ועוד; ספר פרי הארץ פר' ויקרא. וע"ע במכתבים שבסוף הספר עמ' 64 בצ"ד זיטאמיר) שאין הכוונה למעשי המצוות ממש אלא שהאבות בכל פעולותיהם 'ארציים' כיוונו ותיקנו אותם הכוונות והתיקונים שיש במצוות התורה. על קושיית המפרשים מפני מה לא מל אברהם את עצמו קודם שנצטוו, והלא קיים כל התורה כולה – ע' קדושת לוי לקוטים חדשים; אוהב ישראל לקוטים (עמ' שמח); תפארת שלמה סוכות. עוד בענין תורתם של אבות, ועל השאלה כיצד נשא יעקב אבינו שתי אחיות – ע' בפרוש הרמב"ן בראשית כו, ה; שו"ת הרשב"א ח"א צד; שו"ת הרדב"ז ח"ב תרצו; חדושי אגדות מהרש"א כאן; שו"ת משיב דבר ח"ה קה.

'קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין...' כלומר אפילו מצוה קלה מדרבנן כגון עירובי תבשילין שאינה אלא לזכר בעלמא שיברור מנה יפה לשבת. והקילו בה שדי בכזית לכל העומדים בתוך התחום (עפ"י ריטב"א; עין יעקב).

ויש מפרשים 'עירובי תבשילין' – שנמנע מלערב תבשילי חלב עם בשר, כמו שכתוב ויקח חמאה וחלב ואחר כך ובן הבקר אשר עשה – אבל לא להפך (עפ"י בעלי התוספות על התורה. וע"ע בשו"ת חתם סופר יו"ד עג). יש שהגיהו 'עירובי תחומין' [והיה כתוב בראשי תבות: 'ע"ת' ופתחוהו בטעות] – דרשו מ'עקב אשר שמע...'
– מצוה התלויה בפסיעות העקב, שלא לצאת חוץ לאלפים אמה (עפ"י מהר"ץ חיות. וכן אומרים בשם הגר"א. וכן היא הגירסה בשו"ת הרשב"א (ח"א צד) ובספר האשכול תפילה ז).

ע"ע באורים ורמזים: מהרש"א; עבודת ישראל אבות ג, ד ד"ה ועל דרך; שפתי צדיקים (דינאוויץ) ר"פ דברים; 'חדושי הגר"ח על הש"ס' תלה; נאות דשא ח"א עמ' רלא; שם משמואל לך תרע"ב עמ' צד; עלי שור ח"ב עמ' תקמז-ח.

*

'הרואה אומר ברקאי' –

'הרואה' – פירושו מי שעניו פקוחות וחכמת אלקים בקרבו, יוכל להבחין בין יום ובין לילה גם

בשבתו בחדר סגור ואופל, בהרגשתו השינוי בחינת יום שהוא בוקר, זמן החסד וגדלות המוחזק, ובין בחינת לילה. וזה הרואה אומר ברקאי' (עבודת ישראל ליום הכפורים).

זריזין מקדימין למצוות' –

לא אמרו זריזים מקדימים המצוות' – משמע, מקדימים את עצמם למצוה, כי עיקר הזריזות צריכה להיות בהכנה שצריך אדם לזרוז עצמו בהכנות לקיום המצוה, ובשעה שהוא מוכן – יקיימה (עפ"י נאות דשא ח"א עמ' רי – מבעל אבני נזר).

דף כט

'מאי טעמא דרבי, דכתיב למנצח על אילת השחר...' כן דרך הגמרא בכמה מקומות להביא מקור וסייעתא מן הכתובים אף לדברים הגלויים וניכרים לכל. ע' בגטין ו: 'זהא בבל לצפונה של ארץ ישראל קיימא, דכתיב 'ויאמר ה' אלי מצפון תפתח הרעה'. וע"ש בספר ברכת אברהם; עלה יונה עמ' קטו. ויש מי שכתב, הואיל ובתוספתא מצינו מחלוקת על דברי רבי, לכך הביאו סיוע לדבריו מהמקרא (עפ"י רא"מ הורביץ). ויש מי שפרש שרצו לבאר מה משמיענו רבי כיון שניכר הדבר לכל – לכך אמר שדבריו באו כדי לפרש הכתוב 'למנצח על אילת השחר' (עפ"י שפת אמת).

ראה במאמר הר"י מרצבך זצ"ל המובא בסוף הספר – על תופעת 'איילת השחר' בסוף הלילה.

'אלא למאן דאמר אסתר לא ניתנה לכתוב...' יש מפרשים שמדין תורה אסור לכתבה כשאר תורה שבעל פה אבל מדרבנן ודאי ניתנה ליכתב לכל הדעות, והלא שנינו 'קראה על פה – לא יצא' (עפ"י תוס' ישנים). ויש מפרשים, ודאי מותר לכתבה מעיקר הדין, אלא לא ניתנה להכתב להיות בכלל כתבי הקדש שנכתבו ברוח הקדש, ואינה מטמאה את הידים כמותם (עפ"י רש"י ריטב"א ועוד). מהתוס' במגילה (ז). משמע לכאורה שכשאמרו כאן 'לא ניתן להכתב' – היינו אפילו מדרבנן. ועיין שם במהרש"א וקרני ראם שהקשו על כך.

'בשלמא עולת העוף...' ע' ביוסף דעת מנחות ק.

(ע"ב) 'וכל הקרב בלילה – קדוש בלילה.' התוס' (במנחות ק ובתמורה יד.) הביאו בשם רש"י שהכוונה לשמן הניתן במנורה (כן פירש רבנו אליקים). ודחו זאת שאין שייך בזה לשון 'קרב'. אכן מדברי רש"י יש לשמוע ששייך גדר 'הקרבה' כלפי השמן שבמנורה, ועיקר זמנה של 'הקרבה' זו – בלילה. ע' בזה בספר מקדש דוד קדשים כא,ה; שו"ת שכת הלוי ח"א קצו רג ובח"ו קונטרס הקדשים יג; בית ישי קכג. וע"ע חזו"א מנחות ל,ז. [יתכן לבאר בזה לשון 'העלאה' שנאמרה בנרות; 'בהעלותך את הנרות' (ע"ש ברש"י), 'להעלות נר תמיד' – על שם שהשמן שבנר עולה כקרבן]. לפרש"י שמדובר על הנרות, יש מקום לפרש הגירסה 'כל הקרב בלילה קדוש בלילה' [ולא 'בין ביום בין בלילה'] – שעיקר זמן

ה. סידור המערכה אינו כשר אלא בכהן, כשאר עבודות שמקבלה ואילך. הורו שסידור פטור ממיתה מפני שאינה 'עבודה תמה' שהרי יש אחריה סידור שני גזירי עצים, או מפני שהיא עבודה הכשרה בלילה – לכך הורו פטור.

זר שסידר – פורקה, וחוזר ומסדרה כהן וכן פסק הרמב"ם הל' ביאת מקדש ט, טו. ונראה שהדין שווה לכל שלשת המערכות הנערכות בכל יום (מנחת חינוך קלב, ג). וכן הוא הדין לשאר עבודות, כגון זר שנתן שמן ופתילה למנורה – צריך לסלקן, והכהן חוזר ונותן (עפ"י מנחת חינוך צח, יא). והשפת-אמת כתב מסברה, דוקא בכגון סידור מערכה שאינה אלא הכנה – מועיל לחזור ולסדר, אבל עבודות שהן עיקר המצוה כגון העלאת אברים למזבח, אין עצה לחזור ולעשותן על ידי כהן מאחר שכבר נעשו בפסול. אך לענין הגשת המנחה והנפתה פסק הרמב"ם (פסוה"מ יא, ז) שאם עשאן זר חוזר הכהן ומגיש ומניף. ובספר לקוטי הלכות (תורת הקדשים תמיד לא) כתב להסתפק בזה שהולך את האברים, שמא יש להחזירם ולהוליכם שוב על ידי כהן.

ו. סידור שני גזירי עצים – צריך כהן (ולא רק בתמיד של שחר שמפורש בכתוב ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר, אלא אף בתמיד של בין הערבים (שסתם הכתוב וערכו עצים) – מכך שהוצרך למעט הולכת עצים שאינה צריכה כהונה – משמע שסידור צריך (כן יש לדרוש לרבי יהודה. ולר"ש יש לשמוע זאת מסברה שהרי אין זר קרב על המזבח. עפ"י תד"ה הולכת; תוס' זבחים יד: ד"ה והרי. וע"ש בקר"א). לרבי יוחנן, זר שסידר שני גזירים – חייב מיתה וצריך לחזור ולסדר על ידי כהן. [רב ולוי פוטרם ממיתה, שלדעתם אינה 'עבודה תמה', כי יש אחריה סידור אברים (כדלעיל כג). ופסק הרמב"ם (ביאת מקדש ט, ה) כרבי יוחנן].

ז. סידור אברי העולה צריך כהונה (וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים... ובעצם לא נצרך מקרא זה אלא לדרוש על הטלה שטעון ששה כהנים).

פירוט נוסף של העבודות הכשרות בורים ושאין כשרות – במנחות יח.

דפים כז – כח

מו. א. סידור גזירי עצים – מתי נעשה ובכמה כהנים?

ב. מתי מסדרים את המערכה?

א. סידור שני גזירי העצים נעשה בבקר ובערב; בבקר, לאחר סידור המערכה וקודם דישון מזבח הפנימי והמנורה והקרבנות התמיד (לג.), מסדר כהן אחד שני גזירים (ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר). לפי לשון אחת בדברי רבי יוחנן, הסידור הוא עבודת יום. וללשון אחרת – כשר אף בלילה. התוס' מפרשים שחזרו בגמרא מלשון זו והסיקו כלשון ראשונה. ואולם מפרש"י אין נראה כן. וכן כתב רבנו אליקים (כו: במשנה) שאפשר לסדר שני גזירי עצים בלילה. וכן נקטו התוס' – ישנים (להלן לג.). וכן נקט המנחת-חינוך (קלב, ד) שכן נראה דעת רב אשי, הגם שדחו בגמרא את הוכחתו. ודוקא לאחר חצות, שהרי נאמר בבקר בבקר – תן בוקר לבוקרו של

לילה (עפ"י ריטב"א). ובלקוטי הלכות כתב שמסתבר להחמיר כלשון ראשונה שאין לסדר אלא ביום.

בין הערבים נעשה הסידור בשני כהנים, כל אחד מוליך גזיר – עץ אחד ומסדרו (וערכו עצים על האש).
א. סידור שני גזירים נעשה רק לאחר הצתת האש במערכה (כן כתבו הריטב"א (הובא בכסף משנה תמידין ומוספין ד,ה) ותוס' ישנים לעיל כד; חזון איש מנחות לו, יב ועוד). ויש שכתבו שהצתת המערכות היתה לאחר סידור שני גזירים (ע' במפרש לתמיד כט ד"ה הציתו ובלקוטי הלכות שם). ונראה שלשיטתם מביאים אש קטנה לפני סידור המערכה (כמו שהביא בלקוטי הלכות מהירושלמי), ואחר כך מסדרים מערכה גדולה ושניה ושני גזירים ולבסוף מציתים באש שנמצאת שם, באליתא.
ב. יש להסתפק ביום הכפורים, האם היה כהן נוסף עוזר לכהן הגדול בהעלאת שני גזירים בין הערבים, שהרי מצוותם בשני כהנים, או שמא נעשה הכל בכהן הגדול (עפ"י רבנו יהונתן פרק שלישי ט).

מבואר בגמרא שסידור המערכה כשר בלילה.

א. לדברי התוס' בסוגיתנו (בד"ה איכא), סידור המערכה נעשה בלילה דוקא. ולהלן (לג. ד"ה אביי) כתבו שכשר אף ביום.
ב. סידור המערכה נעשה אחר תרומת הדשן. ואם סידר מקודם – יפרק ויסדר אחר כך. וצריך להביא אש מקודם. הקדים העצים – יפרק ויתן אש ועליה העצים (לקוטי הלכות עפ"י הירושלמי. ותמה על הרמב"ם שהשמיט).

פרק שלישי; דף כח

מז. א. כיצד ודאו במקדש שהגיע זמן שחיטת התמיד?

ב. מתי מתחיל זמן המנחה, לענין תפילה ולהקרבת תמיד של בין הערבים?

א. אמר להם הממונה (רש"י: הוא הסגן. והתוס' חולקים): צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה. אם הגיע, הרווא אומר: ברקאי. רבי ישמעאל אומר ברק ברקאי. ורבי עקיבא אומר עלה ברקאי (– האיר יותר מברק). נחומא בן אפקשיון אומר: אף ברקאי בחברון. מתיא בן שמואל הממונה על הפייסות אומר: האיר פני כל המזרח עד שבחברון – והוא אומר: הן. [אפשר לפרש, העומד על הגג אומר 'האיר פני כל המזרח', ואומר לו העומד למטה: 'עד שבחברון?' והוא עונה: 'הן'. ואפשר לפרש, העומד למטה אומר 'האיר פני כל המזרח?' ואומר לו זה שלמעלה: 'עד שבחברון', וזה שלמטה אומר: הן, כלומר כך אני שואל, ודי בכך. עפ"י רש"י וריטב"א. וע' רבנו אליקים]. רבי יהודה בן בתירא אומר: האיר פני כל המזרח עד שבחברון ויצאו כל העם איש איש למלאכתו. ופרשו דבריו בבעלי בתים המשכימים למצוא פועלים.

א. הלכה כמתיא בן שמואל (עפ"י רמב"ם ריש הל' תמידין ומוספין. וכבר עמד המנחה – חינוך (תא) על שהשמיט הרמב"ם 'עד שבחברון'). ועתוס' להלן לו: שזמן התמיד היה מעלות השחר. ושמא נקטו הלכה כתנא קמא או כוונתם קודם הנץ החמה ול"ד עלות השחר.

ב. שיעור הארת המזרח הוא זמן מה אחר עלות השחר (כ"מ במלחמות ה' לרמב"ן ריש ברכות; רש"י סוכה כט.). ויש שכתבו 'הנץ החמה' [אך כמה אחרונים פירשו בדבריהם שאין כוונתם להנה"ח שבכל מקום. ערש"י מנחות סת. רש"ש מגילה כ.]. ויש אומרים שעלות השחר ו'האיר המזרח' היינו הך (שנות אליהו ריש ברכות. וע' באה"ל נח, ד פט, א).

ג. מפשטות דברי הגמרא נראה שבכל יום היו אומרים כן, ואולם מלשונות כמה מהמפרשים נראה שרק ביום הכפורים שאלו 'האיר פני המזרח...'. (ע' בשפת אמת).

ולמה הוצרכו לכך (לעלות לגג או לחומה ולראות) – שפעם אחת עלה מאור הלבנה ודימו שהאיר המזרח ושחטו את התמיד והוציאוהו לבית השריפה. [היה זה בסוף החדש שהלבנה מתמרת אז סמוך לשחר במזרח, ויום המעונן היה, ולכך זוהרה הפציע לכאן ולכאן בדומה לתימור החמה המפציע לצדדים].

ב. שנינו בערב פסח שחל להיות בשבת, שמיהרו להקריב תמיד של בין הערבים כדי לצלות את הפסחים מבעוד יום, היה התמיד נשחט בששה ומחצה. מבואר בגמרא שבעצם כבר מיד לאחר חצות היום היה ראוי לשחוט [ותפילת אברהם היתה באותה שעה, מיד כשהצל החל לנטות] – אף על פי כן הצריכו להתמין חצי שעה מפני שקשה לכל אדם לכוין.

א. הדעה הרווחת היא שמדין תורה אפשר לשחוט את התמיד בתחילת שעה שביעית אלא חכמים הצריכו להתמין חצי שעה (עתוס' נדה סג: בשם רשב"ם; רש"י פסחים ה. ותוס' שם ומג"א תנת, א); שם כת: צג: וכן מורה פשטות לשון המשנה והגמרא בכ"מ – כגון כאן ובפסחים סא. עג: צו: וע' פרי חדש רלג; בכור שור פסחים נח; מנחת חינוך הו, תא, ו).

ויש אומרים שמהתורה זמנו משש ומחצה שאז הצל ניכר לכל (ע' בלשון המאירי תורא"ש נדה סג: וכן דייקו מרש"י בברכות כו: שבת ט: ופסחים נח. ע"ש בגליון הש"ס ובשאר מפרשים; חק יעקב תנח, א; אבן האול תמידין א, ג).

ב. מי שהתפלל תפילת מנחה אחר חצות היום קודם שש ומחצה – משמע מהשלחן-ערוך (או"ה רלג, א) שלא יצא ידי חובתו (מגן אברהם, דרך החיים וברכי יוסף). ויש אומרים שבדיעבד יצא ואין צריך להתפלל שנית (פרי חדש, בית יעקב ומגן גבורים. 'וצריך עיון למעשה' – שער הציון שם אות ו). ואם נזכר באמצע התפילה שעדיין לא עברה חצי שעה – פשוט הדבר שממשיך בתפילתו (הליכות שלמה ח"א יג, א. ושם מובא מכת"י הגרש"א להסתפק בקרבן התמיד אם בדיעבד יצאו קודם חצות שהרי רואים אנו שאפילו בשעת הדחק לא הקדימו התמיד קודם שש ומחצה. וצ"ב הלא מדאורייתא יצא מחצות כנ"ל וכיצד יקריבו שוב התמיד. וכנראה הספק הוא כשלא הושלמה הקרבנות שמה לא ימשיכוהו ויקריבו קרבן אחר לאחר זמן).

ג. השלחן-ערוך פסק שעיקר זמן תפילת מנחה הוא מתשע שעות ומחצה כי אז היו מקריבים את קרבן התמיד בכל יום. ויש מהראשונים שמקלים לכתחילה להתפלל משש ומחצה ולמעלה [ומשמע לפרש"י כאן שכן דעת רב ספרא, להודרו להתפלל מיד בהגיע הזמן]. וכן מצדד הגר"א (עפ"י רא"ש וטור או"ח רלג. ווע' בשפת אמת כאן ובפנ"י שבת ט. וע"ע בשבת קיח-קיט). ולכל הדעות, אם רוצה לאכול או לצאת לדרך או אם עתה יוכל להתפלל עם הציבור ולא אחר כך – מותר להתפלל לכתחילה משש שעות ומחצה (משנ"ב רלג סק"א).

דף כט

- מח. א. מה דינו של זבח שנשחט בלילה, וכן עוף שנמלק ומנחה שנקמצה בלילה?
 ב. האם כלי שרת מקדשים את הניתן בתוכם שלא בזמן הקרבנות?